

madan yüklemine konu, konusunu yüklem yapmadır. Meselâ "İlâh olan fânî değildir" önermesinden "Fânî olan ilâh değildir" şeklinde bir aks-i müstevî çıkarılabilir. Bu önermelerin ikisi de doğrudur; ikisinde de nitelik (olumsuzluk) korunmuştur. Doğruluk ve nitelik önerme çeşitlerine uygulandığında düz döndürme bakımından şu sonuçlara varılır: a) Tümel olumsuz (el-külliyetü's-sâlibe) önermenin düz döndürmesi tümel olumsuzdur. Meselâ "Hiçbir insan taş değildir" önermesinin aksi "Hiçbir taş insan değildir" olur. b) Tikel olumlu (el-cüz'iyetü'l-mücebe) önermenin düz döndürmesi yine tikel olumludur. Meselâ "Bazı şairler akıl hastasıdır" önermesinin aksi "Bazı akıl hastaları şairdir" olur. c) Tümel olumlu (el-külliyetü'l-mücebe) önermenin düz döndürmesi tümel değil, tikel olumlu olur. Buna göre, meselâ "Bütün insanlar fânîdir" önermesinin düz döndürmesi "Bütün fâniler insandır" olamaz. Çünkü bu ikinci önerme yanlış, yani asıldaki doğruluk unsuru ihlâl edilmektedir. Şu halde bunun düz döndürmesi "Bazı insanlar fânîdir" olacaktır. d) Tikel olumsuz (el-cüz'iyetü's-sâlibe) önermenin düz döndürmesi olmaz; çünkü her zaman doğru sonuç vermez. Meselâ "Bazı insanlar şair değildir" önermesinden "Bazı şairler insan değildir" şeklinde bir önerme çıkarılamaz.

2. Ters döndürme ise bir önermenin olumluluk ve olumsuzluğunu, doğruluk veya yanlışlığını olduğu gibi bırakarak konusunun zıddını (nakz) yüklem, yüklemimin zıddını konu yapmaktır. Ters döndürmede olumlu önermeler düz döndürmedeki olumsuz önermeler gibi, olumsuz önermeler ise olumlular gibi sonuç verir. Buna göre: a) Tümel olumlunun ters döndürmesi tümel olumludur. Meselâ "Her insan canlıdır" önermesinin aksi "Her canlı olmayan insan olmamıştır" olur. b) Tikel olumlunun ters döndürmesi sonuç vermez. c) Tümel olumsuzun ters döndürmesi tikel olumsuzdur. Meselâ "Hiçbir insan at değildir" önermesinin aksi "Bazı at olmayan insan olmaması değildir" olur. d) Tikel olumsuzun ters döndürmesi tikel olumsuzdur. "Bazı insanlar kâtip değildir" önermesi, "Bazı kâtip olmayanlar insan olmaması değildir" şeklinde ters döndürülebilir.

İbn Sînâ'ya göre, tümel olumsuz olan hakiki mümkün önerme ters döndürülemez. Buna göre, meselâ "Hiçbir insanın kâtip olmaması mümkündür" önermesi "Hiçbir kâtipin insan olmaması mümkün

değildir" şeklinde ters döndürülemez. İbn Hazm'a göre, tümel olumlu olan imkânsızın ters döndürmesi hem tümel hem de tikel olabilir. Çünkü bunların ikisi de daima doğru sonuç verir. Meselâ "Bütün insanların taş olması imkânsızdır" önermesi hem "Bütün taşların insan olması imkânsızdır", hem de "Bazı taşların insan olması imkânsızdır" şeklinde ters döndürülebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "aks" md.; A. Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, "conversion" md.; Aristo, *Organon III: Birinci Analitikler* (trc. Hamdi Râgıp Atademir), Ankara 1963, s. 6; Fârâbî, *el-İbâre*, Hamidiye Ktp., nr. 812, vr. 23; İbn Sînâ, *eş-Şifâ IV: Kıyâs* (nşr. Saîd Zâid), Kahire 1964, s. 75, 93; a.mlf., *en-Necât*, Kahire 1331, s. 44; İbn Hazm, *et-Taḥrîb li-haddi'l-mantık* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1959, s. 112; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-'ilm* (nşr. Süleyman Dünya), Kahire 1960, s. 119; Abdurrahman Bedevî, *el-Mantıku's-sûrî ve'r-rîyâzî*, Küveyt 1981, s. 139-141.

M. Naci BOLAY

□ EDEBİYAT. Bir cümle veya mısradaki kelime yahut kelime gruplarının yer değiştirilmesiyle yapılan edebî sanatın adı.

Aks ü tard ve aks ü tebdîl de denir. Bir mısra veya cümledeki kelime yahut anlamlı kelime gruplarının yerlerini değiştirerek önce geleni sona, sondakini başa getirmek suretiyle ikinci bir mısra veya cümle yapma sanatıdır. "Kıbarın kelâmı kelâmın kıbarındır" sözü, belâgat kitaplarının sık sık tekrarladıkları akis örneklerindendir. Belâgat kitapları bu sanatı ilm-i bedî'n kısımlarından olan mâna sanatlarından saymışlardır. Aksin yapılış şekilleri üzerinde ayrıca ayrıntılı bir biçimde durulmuş ve değişikliğin tam ve eksik olmasına göre aks-i tâm ve aks-i nâkıs diye ikiye ayrılmıştır. Bu iki şekle şu örnekler verilebilir: Aks-i tâm: "Didem ruhunu gözler gözler ruhunu didem / Kiblem olalı kaşın kaşın olalı kiblem" - Nazîm. Aks-i nâkıs: "Gelse dergâhına ikrâm görürler küremâ / Küremâ dergehine gelse görürler ikrâm" - Ziyâ Paşa.

Bilhassa yenileşme devrindeki yenilik taraftarı yazarlar, bir nükte veya tezat yoluyla söylenmek isteneni daha güzel anlatmak gayesi taşımamakça bu sanatın kullanılmamasını tavsiye etmişlerdir. İlk söyleyişle ikinci söyleyiş arasında önemli bir anlam farkı bulunması gerektiğini, yoksa sanatın anlamsız olabileceğini belirtmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdünnâfi İffet, *en-Nefu'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 165-166; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1299, s. 318-320; Muallim Nâci, *İstilahât-ı Edebiyye*, İstanbul 1308, s. 208; Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb I: Usûli Fesâhât*, İstanbul 1308, s. 324; Reşid, *Nazarîyyât-ı Edebiyye*, İstanbul 1328, s. 287-288; Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi* (trc. Halide Edip Adıvar), İstanbul 1943, s. 106-107; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügatı* (nşr. K. Edib Kürkçüoğlu), İstanbul 1973, s. 19; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 331; Weil, "Aks", *İA*, I, 274; A. Schaade - [G. E. von Grunebaum], "Balâğha", *EI²* (İng.), I, 981-983.

KÂZİM YETİŞ

AKKÂ

(عكا)

Filistin'in batı kıyısında bulunan önemli bir şehir.

Bugün İsrail Devleti sınırları içinde yer alan Akkâ şehri, Hayfa koyunun (eskiden Akkâ koyu) kuzeyinde muhtemelen milattan önce III. binyıl içinde kurulmuştur. Güneyinde bulunan Hayfa'ya 15 km. uzaklıktadır. 1982'de 39.100 kadar olan nüfusu, değişik din ve mezheplere mensup insanlardan oluşmaktadır.

Ahd-i Atik'te Akkâ adıyla geçen şehre eski Mısırlılar 'kr, Grekler Ptolemais, Fransızlar Acre adını vermişlerdir. Akkâ Hz. Ömer zamanında 636'da Şurahbîl b. Hasene tarafından fethedildi. Daha sonra Bizanslılar'la yapılan savaşlar sırasında tahrip edildiyse de Halife Muâviye zamanında yeniden inşa edildi. Muâviye Suriye valisi iken (640), bölgede bulunan Bizans'tan kalma eski havuzları onartarak gemi inşasına uygun hale getirtti ve böylece Akkâ o devirde İskenderiye'den sonra gemi inşasına uygun ikinci büyük tersane oldu. Ayrıca Akkâ Limanı müslümanların Akdeniz'deki ilk deniz seferleri için donanma üssü olarak da kullanıldı. 649'da Kıbrıs'a, 654'te Rodos'a düzenlenen seferler Akkâ'dan başlatıldı. Emevîler devrinde önemli bir liman haline gelen şehirde Ahmed b. Tolun büyük dalgakıranlar yaptırttı. X. yüzyılın ortalarında İnşidîler'in, 969'dan itibaren de Fâtımîler'in eline geçen şehir, Fâtımîler döneminde bölgede faaliyet göstermeye başlayan Türkmenler ve Selçuklular tarafından zorlandı. 1074'te Selçuklu emirlerinden Şöklü burayı ele geçirdi. 1087'den sonra ise şehir yeniden Fâtımîler'in idaresine girdi.

Haçlı seferleri Akkâ'nın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu önemli